

УДК 94(477)«1766»

Коваленко Оксана

кандидат історичних наук, доцент,
докторант Полтавського національного
педагогічного університету імені В.Г. Короленка,
науковий співробітник Інституту керамології –
Відділення Інституту народознавства НАН України
e-mail: kovksana@gmail.com

**АНТРОПОНІМІЯ РЕМІСНИКІВ ПЕРЕЯСЛАВА
60-Х РОКІВ XVIII СТ.**

У статті розглядаються прізвища та імена ремісників Переяслава. Аналіз особових назв здійснений на підставі Генерального перепису Лівобережної України (Румянцевського опису), проведеного 1766 р. В той час, у місті проживали майстри 19 професій. Прізвища розподілені на 6 груп. За лексико-семантичною основою переважають прізвища осіб за родом занять та сформовані на основі імен (відантропоніміїні). Прізвища ремісників виявляють більшу залежність від заняття ніж в інших міських мешканців. Переважно, вони були відапелятивними, тобто безпосередньо вказували на ремісниче заняття носія, або ж професійними апелятивами закріпленими в другому поколінні. Виділено групу майстрів, які носили професійне прізвище, але не свого фаху. Найбільше таких серед різників та кравців, найменше – серед шаповалів та бондарів. Імена усіх переяславських ремісників в основі мали християнське календарне ім'я. Найпоширеніше ім'я – Іван (12,7%). Також, здійснено розгляд поширеності серед шевців імен Кузьма та Дем'ян, які, на думку етнографів, могли виступати святими покровителями цього ремесла.
Ключові слова: ремесло, ремісник, Переяслав, Гетьманщина, цех, майстер, Румянцевський опис, 1766 р., прізвище, ім'я.

Одним із важливих аспектів історії населення Гетьманщини XVIII ст. є вивчення їх антропонімії – імен та прізвищ, які традиційно студіюються спеціальною історичною дисципліною – ономастикою. У той час прізвища у середовищі ремісників ще усталювалися. Лише козацька верхівка та духовенство вже мали стійкі прізвища, решта ж населення «закріпила їх за собою» лише наприкінці XVIII – на початок XIX ст.¹

Серед найхарактерніших шляхів утворення українських прізвищ виділяють такі: від імен, від місця походження, особистісних особливостей людини та прізвища, що вказують на військові заняття носія, або його ремісничу чи промислову спеціалізацію². Саме, остання категорія назв осіб за родом діяльності цікавить нас в аспекті вивчення міського цехового ремісництва Гетьманщини, тому метою цієї розвідки є розгляд прізвищ та імен ремісників міста Переяслава у 60-х рр. XVIII ст.

¹ Редько, Ю.К. (1966). Сучасні українські прізвища. Київ: Наукова думка, С. 76; Волошин Ю. (2016). Козаки і посполиті: Міська спільнота Полтави другої половини XVIII ст. Київ : К.І.С., С. 155.

² Швидько, Г.К. (2004). Компут і ревізія Миргородського полку 1723 р. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, С. 13-14.

³ Когут, З. (1996). Російський централізм і українська автономія: Ліквідація Гетьманщини, 1760–1830. Київ: Критика.

⁴ Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України), ф. 57, оп. 1, спр. 278.

⁵ Ковальський, І.С. (1960). «Проведення генерального опису в Переяславському полку (1765-1768 рр.)». Український історичний журнал, № 6, С. 131-145; Ковальський І.С. (1962). «Генеральний опис 1765-1769 рр. – джерело для вивчення соціально-економічних відносин на Лівобережній Україні». Український історичний журнал, №2, С. 97-103.

⁶ Путро, О.І. (1982). «Генеральний опис 1765–1769 рр. як джерело для вивчення соціально-економічних відносин на Лівобережній Україні у другій половині XVIII ст.». Український історичний журнал, № 7, С. 143-149.

⁷ Сердюк, І. (2008). «Румянцевський опис Малоросії як джерело вивчення демографічних характеристик міст Гетьманщини». Історична пам'ять, № 3, С. –152.

⁸ Худаш, М. (1977). З історії української антропонімії. Київ: Наукова думка.

⁹ Редько, Ю. (2007). Словник сучасних українських прізвищ. – у 2-х т. Львів: Наукове товариство імені Т.Г. Шевченка, 2007.

¹⁰ Глушик, С. (2003). Українська антропонімія у генеральному описі Лівобережної України 1765-1769 рр.: словотвірна й морфологічна структура (на матеріалі Київської сотні Київського полку), автореф. дис. канд. філ. наук., Київ: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова.

¹¹ Москаленко, Л. (2012). «Назви осіб за родом діяльності в «Актах (протоколах) Полтавського полкового суду» (1683 – 1740 рр.)». Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні, вип. 21, ч. 1, С. 266-273.

¹² Волошин, Ю. Вказ. праця.

¹³ Редько, Ю. (1966). Вказ. праця, С. 46.

¹⁴ Коваленко, О. (2012). «Ремісничі цехи Полтавського полку першої чверті XVIII століття». Історична пам'ять, вип. 28, С. 32-45; Коваленко О. (2005). «Спостереження над прізвищами гончарів Миргородського полку поч. XVIII ст. (за матеріалами Переписної книги 1723 року)». Нові дослідження пам'яток доби козацтва в Україні, вип. 14, С. 182-189.

¹⁵ Сердюк, І.О. (2008). «Структура населення міста Переяслава за матеріалами Генерального опису 1765-1769 рр. (історико-демографічний аналіз)». Київська старовина, № 6, С. 9-10.

За основне джерело використано Генеральний опис Лівобережної України 1765–1769 рр. – перепис населення і домогосподарств населених пунктів, що за указом Єкатеріни II проводився Другою Малоросійською колегією, очолюваної генерал-губернатором Петром Румянцевим. Значення цього джерела вже неодноразово відзначалося дослідниками³. При цьому наголошувалося, що опис Переяслава⁴ є одним із найповніших серед міст Гетьманщини. Зокрема, дані цього документу були проаналізовані І. Ковальським⁵ в аспекті інформаційних можливостей джерела та неодноразово використовувалися, як в роботах з соціально-економічної історії⁶, так і, для здійснення демографічної характеристики полкових міст Гетьманщини другої половини XVIII ст.⁷

Студіюванням прізвищ в мовознавчому аспекті займалися: М. Худаш, робота якого й досі залишається базовою для розуміння процесу закріплення прізвищ та їх класифікації⁸. Енциклопедичне дослідження Ю. Редька дозволяє не лише простежити еволюцію прізвищ до сучасності, але й типологізувати їх⁹. Окремо, антропонімію за Румянцевським описом вивчав С. Глушик¹⁰. Конкретизовано назви осіб за родом діяльності, за справами Полтавського полкового суду 1680 – 1740-х рр. досліджувала Л. Москаленко¹¹. Публікації із залученням напрацювань антропоніміки з'явилися також в історико-демографічних дослідженнях останнього часу¹². Проте, попри влучне зауваження Ю. Редька, зроблене півстоліття тому, що «на основі існуючих на сьогодні прізвищ можна було б досить повно й точно реконструювати стан розвитку ремесла на Україні в ту пору, коли відповідними документами фіксувалися родові назви людей»¹³, джерелознавчий потенціал антропонімів ще повністю не розкрито. На сьогодні спеціалізовано прізвища ремісників Гетьманщини XVIII ст. не вивчалися. Виключенням є лише публікації авторки, присвячені антропонімії ремісників Полтавського та Миргородського полків, здійснені на основі ревізій першої половини XVIII ст.¹⁴

За підрахунками І. Сердюка, в Переяславі на момент здійснення Генерального опису загалом проживало 1799 осіб¹⁵. Чистовик опису містить інформацію про наявність у Переяславі цехів 9 спеціальностей, а окрім того партачів (позацехових майстрів) ще 16 спеціальностей. Загальна кількість осіб, які проживали в той час в місті, і записані із вказівкою на заняття ремеслом становить

Таблиця 1

Розподіл ремісників Переяслава за спеціальностями

Спеціальність	Кількість цеховиків	Кількість «партачів»	Загальна к-ть
Коваль	5	7	12
Шапошник	4	2	8
Кушнір	23	7	30
Ткач	7	2	9
Столяр	–	2	2
Швець	35	2	37
Кравець	12	2	14
Тесля	–	2	2
Калачник	4	–	4
Різник	4	3	7
Римар	–	2	2
Музика	2	–	2
Шаповал	–	3	3
Пильщик	–	1	1
Золотар	–	2	2
Скляр	–	3	3
Бондар	–	1	1
Веретенник	–	1	1
Іконописець	–	2	2

142 особи, з них чотири жінки. Шестеро осіб поєднувало заняття: шапошник і кушнір, кравець і калачник, ткач та шинкар дьогтем, кушнір та торговець рибою, кравець та шинкар вина, різник та *цирульник*. Детальний аналіз чисельної структури ремісників та огляд різних аспектів функціонування цехів, вже був здійснений авторкою¹⁶. Розподіл майстрів за спеціальностями представлений у таблиці 1 (він містить уточнені дані від попередньої вказаної публікації). Прізвища цих осіб, саме й стануть об'єктом нашого вивчення.

Для розподілу прізвищ використаємо схему Ю. Редька¹⁷, доповнену Ю. Волошиним¹⁸. Вони розміщені до таблиці 2.

На першому місці особи із прізвищами, які сформувалися за родом занять чи соціальною приналежністю (25,6%). З них частина безпосередньо за ремісничим фахом: *Музика, Швець, Шаповал, Тертичник, Скляр, Бондар, Котляр, Ткач, Кушнір, Різник, Коваль, Броварник, Солодовник*. Тобто прізвище в таких випадках є прямим апелятивом – безпосереднім відповідником професії.

Також, було ще три особи, які носили прізвища із суфіксом «-енко», що вказує на спадковість заняття й при цьому, теж займалися батьківською справою: *Куличенко, Броварниченко, Шин-*

¹⁶ Коваленко, О. (2013). «Ремісники Переяслава у XVIII ст.». Полтавські історичні студії: ювілейний збірник на пошану Віктора Ревеґука, С. 51-60.

¹⁷ Редько, Ю. (1966). Вказ. праця, С. 9.

¹⁸ Волошин, Ю. Вказ. праця, С. 156.

Лексичні основи прізвищ

Лексико-семантичні групи в основах прізвищ	Кількість *	%
Індивідуальні ознаки перших носіїв	29	21,8
Календарні імена	32	24
Найменування за родом занять чи соціальною приналежністю	34	25,6
Топоніми, етнімі	6	4,5
Назви тварин, риб, птахів, комах	11	8,2
Побутові назви	17	12,8
Інше	4	3

* Дані подані про 133 прізвищ та імен з 142. Записи про 2 ремісників містили лише ім'я, решта або ж погано збереглися у документі, або їхнє походження має багато різночитань.

каренко. До цієї ж групи відносимо прізвища, які опосередковано, але все ж пов'язані із ремеслами чи промислами. Так у Переяславі жили: різники на прізвище *Козоріз*, швець *Михайло Копилець* (прізвище якого походить, ймовірно, від назви шевської колодки – «копил»), ткач *Килимин*, *Ефросімія Дюгтерка*, яка шинкувала дьогтем на ринку.

Майже беззаперечним виглядає твердження, що більшість прізвищ ремісників походить від назви фаху, яким вони займалися. Й всі ревізії XVIII ст. показують, що у кожній фаховій корпорації були носії так званих «ремісничих» прізвищ, тобто таких, де професія закріплювалася в якості прізвища. М. Худаш навіть вважав їх професійними апелятивами, а не власне прізвищами, відносячи до категорії «вільних антропонімів прізвищового типу», які могли бути дво- чи трьохіменними¹⁹. Всі назви осіб у Румянцевському описі Переяслава двоіменні. Тут, відсутні складні конструкції, як то: «Яков Васілієв син Супруненко, он же Лисенко», які можна знайти, наприклад, в одночасовому описі міста Ніжина²⁰.

У ревізіях першої половини XVIII ст. дійсно багато не прізвищ, а ідентифікаційних назв, за формулою «ім'я – професія», наприклад, «Іван гончар». Лише з часом, вони стають саме прізвищами. Показовим у цьому плані є ревізія Лубенського полку 1740 р., в якій при описі спеціальностей «майстрових людей» було використано інше чорнило (можливо фах дописувався згодом). Наприклад, складаючи список шевців містечка Лукомля, попри те, що частина з них носила відапелятивне прізвище – *Швець*, поряд також уточнювалася спеціалізація, за формулою «Василь Швець швець»²¹.

Проте, серед ремісників фіксуються й носії прізвищ, які вказують на «чужі» спеціальності, тобто вони сформовані за родом занять особи, але не відповідні заняттю носія на момент ревізії. Ще І. Крип'якевич звертав на це увагу, наголошуючи, що «окремі міщани, які мають назвиська від ремесла справді ним займаються, а є протилежні випадки, ... які свідчать, що назвиська починають дідичитись, тобто стають спадковими»²². В Гетьманщині найбільше таких із суфіксом «-енко», тобто це діти ремісників, які змі-

¹⁹ Худаш, М. Вказ. праця, С. 51, 94.

²⁰ Румянцевський опис м. Ніжина 1766 р. (2008). Ніжинська старовина. Пам'яткознавство Північного регіону України №2: Опис міста Ніжина 1766 року (публікація архівної пам'ятки): збірник регіональної історії та пам'яткознавства, вип. 7(10), С. 97.

²¹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України, ф. І, spr. 54333, арк.456-466.

²² Цит. За: Худаш, М. Вказ. праця, С. 68.

нили професійну спеціальність. Назвемо кілька прикладів переяславських майстрів, які носили «ремісничі» прізвища, але не свого фаху: коваль *Федір Горбаренко* (прізвище походить від «гарбар» – кушнір), кравці: *Павло Броварник* та *Павло Броварниченко*, різники *Омельян* та *Михайло Шаповали*, *Корній Швець*; швець *Тимош Винниченко*; коваль *Олексій Шкара* («шкара» – шкіра, хутро, тобто це вірогідний апелював до занять кушнірством його предка), кравець *Коцаренко*²³. Найбільший відсоток прізвищ, які вказують на не «свою» спеціальність (тобто не ту, якою займалася дана особа) серед різників – 50 %, серед кравців – 16%.

В час, що розглядається найбільшу залежність прізвища майстра від спеціальності виявляли шаповали та бондарі (100%), найменшу – різники та ткачі (0%). Тобто, всі шаповали та бондарі мали прізвище *Шаповал* чи *Бондар*, відповідно. А в різницькому чи ткацькому переяславському цехах ми не знайшли б жодного майстра з прізвищем *Різник* чи *Ткач*. Ці дані не входять у протиріччя з іншими містами Гетьманщини. Аналогічно, в Полтавському полку ковалі мали найбільше безпосередніх прізвищ, які позначали їх спеціальність, а різники – найменше²⁴. Пояснення цього полягає, на мою думку, в тому, що, по-перше, кравецькі, ткацькі, а особливо різницькі цехи, були заможнішими, а рівень доходів майстрів вищий. В той час, бондарські цехи були одними із найбідніших²⁵. Це зумовлювало більший відтік майстрів із «дідичних» професій. По-друге, можу припустити, що ті ремесла, представники яких мали найбільший відсоток прямих апелювативних прізвищ – бондарі, шаповали, ковалі, у більшості випадків зберігали професію батька. Адже ці спеціальності потребували більшого часу учнівства та спеціальних габаритних інструментів.

Ще один випадок це люди, які на момент укладання Румянцевського опису мали «ремісниче» прізвище, але відомості не засвідчують їх безпосереднього заняття ремеслом, яким, вочевидь, «бавилися» його батько чи дід. Наприклад, магістратським бургомістром був *Дмитро Гребінник*, який займався шинкуванням та торгівлею сіллю, а, у сусідньому дворі жив, ще один *Гребінник*, вірогідно бургомістерський брат Федір, який теж не робив гребені, а торгував сіллю та рибою²⁶.

На протигагу цьому, ряд прізвищ тодішніх ремісників, сформовані за родом занять, вказують на заняття предків не пов'язане із ремісництвом, це такі як: *Козаченко*, *Стороженко*, *Полатний* («полатний» – це один з монастирської братії²⁷), *Батрак*, *Старченко* (вірогідно, від «старця», тобто людини, що займалася жебракуванням, старцюванням).

Прізвище, на перший погляд напряму пов'язане із виробничою діяльністю, могло «прикріпитися» до власника із інших причин. Так, у Переяславі, у першому провулку від Троїцької церкви проживав *Петро Скляр* (*Шкляр*), який отримав прізвище, не через заняття гутництвом, а тому, що торгував «скломъ та солью на базарі»²⁸. *Ефимія Ситничка* продавала вдома брагу й, вочевидь, отримала прізвище від дієслова «ситити», тобто виготовляти, настоювати хмільні меди²⁹.

На другому місці – прізвища, сформовані на основі календарних імен (24 %). Це: *Михайловський*, *Свириденко*, *Трохимен-*

²³ ЦДІАК України, ф. 57, оп. 1, спр. 278, арк. 197 зв., 173 зв., 175 зв., 23, 23 зв., 50 зв., 166 зв.

²⁴ Коваленко, О. (2012). Вказ. праця, С. 38.

²⁵ Див., наприклад, про цехи Полтавського полку: Коваленко, О. (2012). Вказ. праця.

²⁶ ЦДІАК України, ф. 57, оп. 1, спр. 278, арк. 256 зв.

²⁷ Григорович-Барский, В. (1885). Странствия Григоровича-Барского по святым местам Востока 1723 по 1743 г. Москва: Книга по требованию, ч. II, С. 213.

²⁸ ЦДІАК України, ф. 57, оп. 1, спр. 278, арк. 80.

²⁹ Там само, 92.

ко, Андроненко, Іванов, Кондратенко, Єреленко, Васілієв, Галат (від Галактіона), Прокопенко, Левченко, Олексій, Артеменко, Гапон (від Агафон), Максименко, Демянов, Коленченко (від Каленика), Даниленко, Яковлев, Яковлевич, Матяшенко, Матешенко (від Матвія), Якимов, Сердюченко, Карпенко, Яценко, Федченко, Корніснко. Рідкісними випадками є прізвища сформовані на основі жіночих імен: *Любченко, Домненко*. Треба відмітити, що укладачі документу самі могли формулювати прізвище. Наприклад, під час опису Ніжина 1766 р., можна зустріти записи: «Герентій Ільїн син Ільченко коваль» чи «Остап Радіонов син Радченко гончар»³⁰, які показують як утворювалося відантропонімічне прізвище.

³⁰ Румянцевський опис м. Ніжина 1766 р. (2008). Вказ. праця, С. 52.

Третю групу прізвищ складають прізвища, в основі яких лежать *індивідуальні ознаки перших носіїв* (21,8%). Це люди чий риси характеру відобразилися в прізвищах: *Гординський, Хвациха* (від «хвацький» – завзятий, запальний), *Калений, Забара* (тобто вайлуватий), *Тягнурядненко, Холодний, Шала* (від «шал», у значенні шаленство або «шалатися» – тинятися³¹, *Барабаш* (тюркське – «людина з головою»), «розумний», або ж походить від біблійного імені *Варава*³²), *Бала* (за Б. Грінченком це «дубина, пентюх»³³), тощо.

³¹ Редько, Ю. (2007). Вказ. праця, т. 2., С. 1183.

³² Редько, Ю. (2007). Вказ. праця, т. 1, С. 31.

³³ Грінченко, Б. (1958). Словарь української мови, в 4-х т. Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, т. 1, С. 23.

Також прізвищем ставали певні ознаки чи вади зовнішності: *Шиш, Шишенко, Сунька, Кручка, Дзебенко, Величко, Циба* («цибатий» – довгоногий) чи то, наприклад, колір волосся – *Біліченко, Чернишенко, Цебелей*. Останнє іменування теж від білого кольору й, до речі, це найпоширеніше прізвище серед переяславських майстрів, адже його носили четверо шевців. Часом з Румянцевського опису зрозуміло, що прізвищеве означення стосується безпосередньо цієї людини, так, «фельдшал» *Іван Кривецький* був на «ліву ногу кривь»³⁴. До цієї ж групи зараховуємо людей прізвища яких вказують на певні особливості народження – *Третьак, Найда, Семчан, Бажений*.

³⁴ ЦДІАК України, ф. 57, оп. 1, спр. 278, арк. 47.

Четверту групу складають прізвища, які сформувалися на основі різноманітних *побутових назв* – частин тіла людини, предметів, тощо (12,8%): *Товленко, Соховий, Носенко, Дудченко, Левешко* (від страви), *Буценко* (утворене, за допомогою суфікса від прізвиська Буц, а «буцик», це коржик, такі прізвища можуть вказувати як на заняття хлібопекарством, так і на індивідуальні особливості людини³⁵), *Тенишенко, Веровченко, Шкура, Деремет, Маслов, Головненко, Зубко, Зубковський, Щатковський, Маслов*.

³⁵ Редько, Ю. (2007). Вказ. праця, т. 1, С. 120; Грінченко Б. Вказ. праця, С. 118.

11 майстрів (8,2%) записані під прізвищем, в основі якого – назви *тварин, риб, птахів, комах чи рослин*: *Соколовський, Туровчиха, Козловський, Курятниченко, Голубничний, Роженко, Малиневський, Ведмідь*.

Врешті, шоста група об'єднує прізвища, пов'язані із *топонімами та етніміями* (4,5%). Вони можуть безпосередньо вказувати на місце звідки походить носій чи його предок: *Кобизченко* (вірогідно, с. Кобижичі на Чернігівщині), *Ромоданов, Курський, Кричевський* (утворене від основи оконіма Кричевичі на Волині³⁶). Окреслювати територію – *Забуцький*, або вказувати на загальний характер місцевості – *Бакай* (від тюркського – річкова протока, яма в річці³⁷).

³⁶ Редько, Ю. (2007). Вказ. праця, т. 1, С. 543.

³⁷ Там само, 24.

В Переяславі, серед майстрового люду, зафіксоване лише одне прізвище етнімічного походження – *Турчин*, проте, цей кравець

Таблиця 3

Імена майстрів Переяслава

Чоловіче ім'я	К-ть осіб з таким іменем
Антон (Антоній), Афанасій, Володимир, Гапон (Агафон), Герасим, Гордій, Дем'ян, Елесе́й (Елисей), Ертух (Евстихій), Карпо (Карп), Клим (Климент) Левко (Лев), Леонтій, Марко (Марк), Нікіфор, Омеліян (Емеліан), Онисим (Анісім), Охрим (Охраїм), Радко (Родіон), Степан (Стефан), Улас (Власій), Филип	1
Алексій, Гаврило (Гаврііл), Ігнат (Ігнатій), Іосиф, Кузьма (Косма), Лукіян, Матвій, Моисей, Роман, Савка (Савва), Самойло (Самуїл), Тиміш (Тимофій), Трохим або Трофим	2
Данило (Данііл), Дмитро (Дмітрій), Кирило (Кирилл), Корней (Корнілій), Максим, Михайло (Михаїл), Яков або Яків	3
Микита або Никита, Павел або Павло	4
Василь, Кіндрат або Кондратій (Кодрат)	5
Григорій, Петро, Семен (Симеон)	6
Федір (Феодор)	8
Іван (Іоанн)	17

навіть чи був турком, на це вказує як його ім'я – Григорій, так і вказівка на місце народження на підконтрольних Османській імперії землях – «родимец турецької землі міста Бендер»³⁸.

Чотири прізвища винесені до *інші*: *Биринда*, *Недільський*, *Годма (?)*, *Круліченко*, їх походження або дискусійне, як у Биринди (може, мати наприклад етнімічне походження)³⁹, або не можуть бути віднесені до визначених категорій. Звісно, віднесення певним чином умовне, адже є випадки, які можуть бути по трактовані по різному. Наприклад, прізвище *Коць* (в Переяславі жив кравець *Коцаренко*) може бути віднесене, як до ремісничих, особливо зважаючи на фах людини, як таке, що походить від килима, покривала – «коца»⁴⁰, так і до прізвищ іменного типу, оскільки М. Худаш вибудовує таку схему його утворення: Коць – Микоц(ь) – Микола⁴¹.

Від прізвищ перейдемо до розгляду імен. Переяславські ремісники, як й майже все населення Гетьманщини, носили канонічні християнські імена, які отримували при хрещенні. Багато імен записувалося в народному написанні, так як вони побутували, а не їхні «святцеві» відповідники (Радко, Клим, Улас, тощо). Імена представлені у таблиці 3, якщо у джерелі ім'я вказане у народному варіанті, то у дужках вказане повне канонічне християнське ім'я.

Отож, найбільше у Переяславі було майстрів із іменем Іван (17) (12,7%), Федір (8) та Григорій, Петро, Семен (по 6), Василь та Кіндрат (по 5), Микита та Павло (по 4). 21 ім'я зустрічалося в середовищі переяславських ремісників лише один раз. Ім'я Іван традиційно популярне, так воно переважало в Полтаві цього ж

³⁸ ЦДІАК України, ф. 57, оп. 1, спр. 278, арк. 78.

³⁹ Німчук, В. (1961). «Памво Беринда і його «Лексіконъ славеноросскій и именъ тлъкованіє». Лексикон словеноросський Памви Беринди. Київ: АН УРСР, С. 5; Редько, Ю. (2007). Вказ. праця, т. 1., С. 57.

⁴⁰ Редько, Ю. (2007). Вказ. праця, т. 1., С. 528.

⁴¹ Худаш, М. Вказ. праця, С. 51.

⁴² Волошин, Ю. Вказ. праця, С. 152.

⁴³ Капраль, М. (2012). Люди корпорації: Львівський шевський цех у XVII-XVIII ст. Львів: ПростірМ, С. 85.

⁴⁴ Балашок, В. (1993). Світ середньовіччя в обрядовості українських цехових ремісників. Київ: Наукова думка, С. 58.

⁴⁵ ЦДІАК України, ф. 57, оп. 1, спр. 278, арк. 202.

⁴⁶ Там само, арк. 23 зв., 127 зв., 197 зв., 200 зв., 240 зв.

⁴⁷ Джерела з історії Полтавського полку. Середина XVII-XVIII ст., упоряд., підг. до друку, вст. стаття В.О. Мокляка. т. III (2012). т. V (2013). Полтава: АСМІ, С. 181.

⁴⁸ Там само, 96.

⁴⁹ Там само, 228, 250.

⁵⁰ Джерела з історії Полтавського полку. т. V (2013). Вказ. праця, С. 190, 191.

часу, адже його носили 13% всіх чоловіків⁴². За даними М. Капрала в шевському середовищі XVII-XVIII ст. Львова це ім'я також переважало (21,7%)⁴³. Пояснення цьому очевидне – вибір імені священиком відбувався напередодні хрещення за святцями, а саме канонічне ім'я Іоанн найчастіше більш часто вшановане ім'я.

Особливим аспектом є вибір імені при наявності так званих парних святих – Петра й Павла, Бориса й Гліба, тощо. Як й у Полтаві, Петро був більш «популярний» ніж Павло – 6 проти 4; було троє Кирилів, проте жодного Мефодія; два Кузьми та один Дем'ян. На останній парі зупинюся окремо. В. Балашок, піднімаючи питання про наявність святих – патронів ремесла, цілком слушно зауважуючи, що «покровителів спільних для всіх цехів тої чи іншої галузі в Україні ... не існувало», відмічав наявність у всюди в українських містах корпоративних патронів шевських цехів в особі святих Кузьми та Дем'яна⁴⁴. Всі згадані переяславські ремісники із іменем Кузьма були шевцями. Єдиний Дем'ян – *Калініченко*, був ткачем, й до того не спадковим ремісником, а пономарським сином, якого навряд чи нарекли б невідповідно до святців⁴⁵. Інші ремісники цих імен не носили. Проте, в цілому у місті було ще 5 Дем'янів, які ремеслом не займалися⁴⁶.

Поглянемо, чи наявна ця закономірність у виборі імен серед ремісників інших міст, де існували шевські з'єднання. Наприклад, у Полтавському полку, згідно ревізії 1723 р., ці імена фіксуються таким чином. У містечку Решетилівка був лише один ремісник з таким іменем – швець Кузьма *Пащенко*⁴⁷. В Старих Санжарах – двоє Кузьма Кушнір та Кузьма Н цехмістр шевського цеху⁴⁸. В Нових Санжарах та Біликах шевців з такими іменами не проживало, проте був різники Дем'ян Сидоренко, Демко та Козма Різники⁴⁹. А в 1733 р., в тих же Біликах, працювали два шевці – Демко Струк та Демко Шкіленко, різник Кузьма Іванченко та ткач Демко Давидів зять⁵⁰. Таким чином, на сьогодні ми не можемо однозначно стверджувати про беззаперечний вибір шевцями у ім'янареченні на користь святих патронів Кузьми та Дем'яна. Проте, певна схильність до цього наявна. Імена не були виключно застосованими в шевському середовищі, ними називали, вірогідно, відповідно до дати народження, інших ремісників та міщан.

Висновки

1. Прізвища ремісників міста Переяслава, проаналізовані на підставі Генерального перепису Лівобережної України 1766 р., за своєю лексико-семантичною основою, розподілилися на шість груп: прізвища осіб за родом занять (25,6%), відантропонімійні (24%), за індивідуальними ознаками особи (21,8%), сформовані на основі побутових назв (12,8%) чи назв тварин, риб, комах (8,5%), або ж відтопонімійні чи відетнонімійні (4,5%). Звісно, окрім випадків, де першооснова трактується однозначно, пояснення походження прізвища може бути лише гіпотетичним. Прізвища ремісників Переяслава виявляють більшу залежність від заняття, ніж в інших міських мешканців. В більшості вони були відапелятивними, тобто безпосередньо вказували на ремісниче заняття носія, або ж були професійними апелятивами закріпленими в другому поколінні.

2. Всі назви осіб у Румянцевському описі Переяслава двоіменні, що, поряд із особливостями джерела, яке вимагало чіткої фіксації особи, певною мірою вказує на порівняну усталеність прізвищ в той час. Адже, відсутні, як одноіменні, так і складні конструкції з багатьма уточненнями.

3. У середовищі ремісників, які носили відапелятивне професійне прізвище, є група тих, які умовно можна назвати «чужі», адже вони не відповідали заняттю особи на той момент. Це діти ремісників, які змінили фах. Найбільше таких серед різників – 50 % та кравців – 16%. На противагу їм, всі шаповали та бондарі (100%) записані під прізвищами, що напряму відповідало актуальній спеціальності.

4. В Переяславі, серед майстрового люду не зафіксовані іноземці. Єдине прізвище етнімічного походження – Турчин, сформоване внаслідок походження людини з територій належних Османській імперії, а не через її етнічну належність.

5. Переяславські ремісники, як й майже все населення Гетьманщини носили канонічні християнські імена, які отримували при хрещенні – не зафіксовано жодного імені, яке б мало іншу основу, аніж християнське календарне ім'я. Найбільше було майстрів із іменем Іван (12,7%).

References

Balushok V. (1993). *Svit serednjovichchja v obrjadovosti ukrajinsjkykh cekhovjkykh remisnykiv*. Kyjiv: Naukova dumka.

Voloshyn Ju. (2016). *Kozaky i pospolyti: Misjka spilnnota Poltavy drughoji polovyny XVIII st.* Kyjiv : K.I.S.

Ghlushhyk S. (2003). *Ukrajinsjka antroponimija u ghegeneraljnomu opysi Livoberezhnoji Ukrajiny 1765-1769 rr.: slovotvirna j morfologichna struktura (na materialy Kyjivsjkoji sotni Kyjivsjkogho polku)*, avtoref. dys. kand. fil. nauk., Kyjiv: Nacionalnyj pedagogichnyj universytet imeni M.P. Draghomanova.

Ghryghorovych-Barskyj V. (1885). *Stranstvyja Ghryghorovycha-Barskogho po svjatyjm mestam Vostoka 1723 po 1743 gh.* Moskva: Knygha po trebovanyju, ch. II.

Ghrinchenko B. (1958). *Slovarj ukrajinsjkoji movy, v 4-kh t.* Kyjiv: Vydvo Akademiji nauk Ukrajinsjkoji RSR, t. 1.

Dzherela z istoriji Poltavsjkogho polku. *Seredyna XVII-XVIII st.* (2012), uporjad., pidgh. do druku, vst. stattja V.O. Mokljaka. t. III (2012). t. V (2103). Poltava: ASMI.

Instytut rukopysu Nacionalnoji biblioteky Ukrajiny, f. I, spr. 54333.

Kapralj M. (2012). *Ljudy korporaciji: Ljvivsjkyj shevsjkyj cekh u XVII-XVIII st.* Ljviv: ProstirM.

Kovalenko O. (2005). «Sposterezhennja nad prizvyshhamy ghonchariv Myrghorodsjkogho polku poch. XVIII st. (za materialamy Perepysnoji knyghy 1723 roku)». *Novi doslidzhennja pam'jatok doby kozactva v Ukrajinі, vyp. 14.*

Kovalenko O. (2012). «Remisnychi cekhy Poltavsjkogho polku pershoji chverti XVIII stolittja». *Istorychna pam'jatj, vyp. 28.*

Kovalenko O. (2013). «Remisnyky Perejaslava u XVIII st.». *Poltavsjki storychni studiji: juvilejnyj zbirnyk na poshanu Viktora Reveghuka.*

Kovalsjkyj I.S. (1960). «Provedennja ghegeneralnogho opysu v Perejaslavsjkomu polku (1765-1768 rr.)». *Ukrajinsjkyj storychnyj zhurnal, #.6.*

Kovalsjkyj I.S. (1962). «Ghegeneralnyj opys 1765-1769 rr. – dzherelo

dlja vyvchennja socialjno-ekonomichnykh vidnosyn na Livoberezhnij Ukrajinі». Ukrajinjskyj istorychnyj zhurnal, #2.

Koghut Z. (1996). Rosijskyj centralizm i ukrajinsjka avtonomija: Likvidacija Ghetjmanshhyny, 1760–1830. Kyjiv: Krytyka.

Moskalenko L. (2012). «Nazvy osib za rodom dijajnosti v «Aktakh (protokolakh) Poltavskogho polkovogho sudu» (1683 – 1740 rr.)». Novi doslidzhennja pam'jatok kozacjkoji doby v Ukrajinі, vyp. 21, ch. 1, S. 266-273.

Nimchuk V. (1961). «Pamvo Berynda i jogho «Leksikonъ slavenorosskijj y umeň tьkovanijje». Leksykon slovenorosskijj Pamvy Beryndy. Kyjiv: AN URSR.

Putro O.I. (1982). «Gheneraljnyj opys 1765–1769 pp. jak dzherelo dlja vyvchennja socialjno-ekonomichnykh vidnosyn na Livoberezhnij Ukrajinі u drughij polovyni KhVIII st.». Ukrajinjskyj istorychnyj zhurnal, # 7.

Redjko Ju. (2007). Slovyk suchasnykh ukrajinskykh prizvyshh. – u 2-kh t. Ljviv: Naukove tovarystvo imeni T.Gh. Shevchenka, 2007.

Redjko Ju.K. (1966). Suchasni ukrajinsjki prizvyshha. Kyjiv: Naukova dumka.

Rumjancevsjkyj opys m. Nizhyna 1766 r. (2008). Nizhynsjka starovyna. Pam'jatkoznavstvo Pivnichnogho rehionu Ukrajinі #2: Opys mista Nizhyna 1766 roku (publikacija arkhivnoji pam'jatky): zbirnyk rehionalnoji istoriji ta pam'jatkoznavstva, vyp. 7(10).

Serdjuk I. (2008). «Rumjancevsjkyj opys Malorosiji jak dzherelo vyvchennja demografichnykh kharakterystyk mist Ghetjmanshhyny». Istorychna pam'jatj, # 3.

Serdjuk I.O. (2008). «Struktura naselennja mista Perejaslava za materialamy Gheneraljnogho opysu 1765-1769 rr. (istoryko-demografichnyj analiz)». Kyjivsjka starovyna, # 6.

Khudash M. (1977). Z istoriji ukrajinsjkoji antroponomiji. Kyjiv: Naukova dumka.

Centraljnyj derzhavnyj istorychnyj arkhiv Ukrajinі v m. Kyjevi, f. 57, op. 1, spr. 278.

Shvydjko Gh.K. (2004). Komput i revizija Myrghorodskogho polku 1723 r. Dnipropetrovsjk: Nacionaljnyj ghirnychyj universytet.

Kovalenko Oksana

ANTROPONYMICS OF PEREYASLAV CRAFTSMEN IN THE 1760s

The article deals with the surnames and names of the Pereyaslav craftsmen. The analysis of personal names was made on the basis of the General Description of the Left-bank Ukraine or Rumyantsev Register, conducted in 1766. The masters of 19 professions lived at that days in the city. Surnames of Ukrainian burghers were only fixed in the second half of the 18th century. All names of persons in Rumyantsev Register from Pereyaslav were two-lettered.

According to the lexical-semantic basis the surnames can be divided into six groups:

- surnames by occupation type (25,6 %);
- antroponymic surnames by Christian name (24 %);
- surnames on individual signs of a person (21,8%);
- surnames formed on the basis of different household names (12,8%);
- surnames formed on the basis of animals, fish, insects (8,5%);
- surnames by toponyms or ethnonyms (4,5%).

The first group was dominating. The surnames of craftsmen more depended on the profession, than surnames of other urban residents. In addition to cases where the first principle is interpreted unambiguously, the

explanation of some surnames origin can only be hypothetical. In most cases they directly pointed out the artistic occupation of the carrier or represented the professional appellatives fixed in the second generation. A group of masters, who bared a professional surname, but not of their specialty, was outlined. Most of them were butchers and tailors, and the least among this group were fullers and bonders. The surname, which at first glance is directly related to the production activity, could be fixed to the owner for other reasons. For example, a person did not produce goods, but traded in them.

The names of all the Pereyaslav craftsmen were based on the Christian calendar name. The most common name is Ivan (12.7%). The prevalence of the names Kuzma and Demyan, who, by some ethnographers, could be holy patrons of shoemaker's guild, was also considered. In 1766 foreigners were not registered among the Pereyaslav craftsmen.

Key words: *craft, craftsman, Pereyaslav, Hetmanschyna, guild, master, Rumiantsev Register, 1766, surname, name.*